

Federal Sentencing Guidelines Manual. 2001 Ed. West Group Publishing Co., 2001. 1543 p. 3. Departures and Offender Characteristics // www.ussc.gov/SIMPLE/depart.htm (відвідана востаннє 7.08.04). 4. Gelacak M.S., Nagel I.H., Johnson B.L. Departures under the Federal Sentencing Guidelines: an Empirical and Jurisprudential Analysis // *Minnesota Law Review*. 1996. №81. 5. Karle T.W., Sager T. Are the Federal Sentencing Guidelines Meeting Congressional Goals?: An Empirical and Case Law Analysis // *Emory Law Journal*. 1991. №40. 6. Исаев М.М. Основные начала уголовного законодательства СССР и союзных республик. М.-Л., 1927. 7. Schulhofer S.J. Assessing the Federal Sentencing Process: the Problem is Uniformity, not Disparity // *American Criminal Law Review*. 1992. №29. 8. Departures and Offender Characteristics // www.ussc.gov/SIMPLE/depart.htm (відвідана востаннє 21.09.2004 р.). 9. Stith K., Koh S.Y. The Politics of Sentencing Reform: the Legislative History of the Federal Sentencing Guidelines // *Wake Forest Law Review*. 1993. №28.

Надійшла до редакції 28.09.04

С.В. СІНЬКО

ПРОБЛЕМИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Концепція судової реформи втілює в життя конституційні принципи. Це знайшло своє вираження в законах України у змінах, що були внесені у Кримінально-процесуальний кодекс. Діючий кримінально-процесуальний кодекс не відповідає вимогам сьогодення. У першу чергу необхідно відзначити розбіжності з нормами й окремими договорами міжнародного характеру, невизначеність у суб'єктному складі і колі осіб, що беруть участь у збиранні й оцінюванні.

Звертаючись до суб'єктів кримінального процесу, які здійснюють збір та оцінку доказів у кримінальній справі, необхідно насамперед визначити коло осіб, які мають державно-владні повноваження. При цьому треба визначити наявність у посадових осіб, які беруть участь у провадженні по кримінальній справі, процесуальних прав та обов'язків, закріплених законом. У зв'язку з цим варто проаналізувати висловлені раніше у літературі наукові точки зору з даної проблеми.

М.С. Строгович відносить до суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності тільки тих учасників процесу, що виконують яку-небудь процесуальну функцію (обвинувачення, захист, розгляд справи). На його думку, до них належать дізнавач, слідчий, прокурор, суддя, колегіальний суд, захисник, обвинувачуваний (підозрюваний, підсудний), потерпілий. Інші особи є учасниками, а не суб'єктами [1, с.111]. Інша думка висловлена Н.Н. Полянським, що прийшов до висновку, що всі, хто бере участь у справі особи вступають у визначені правовідносини, усі вони є учасниками процесу, а отже – суб'єктами [2, с.123–125].

Дану суперечку можна вирішити виходячи з того, які функції покладені на кожного з учасників кримінального процесу.

П.С. Елькінд вважає, що зміст функцій складають окремі напрямки кримінально-процесуальної діяльності [3, с.54]. Ц.М. Каз відзначав, що процесуальна функція характеризує сукупність ознак. Одним з даних ознак є напрямок, що впливає із задач кримінального судочинства [4, с.26]. Слі-

дчий, виконуючи задачі кримінального судочинства, зобов'язаний одержати докази по справі, викрити винного, при цьому він виконує функцію розслідування. У визначеному напрямку діє захисник обвинувачуваного, здійснюючи захист його законних прав і інтересів. Другою характерною ознакою й особливістю процесуальної функції є те, що посадові особи чи правоохоронні органи при здійсненні процесуальних функцій виражають своє судження у кримінальній справі. Третьою ознакою кримінально-процесуальної функції Ц.М. Каз виділяє суб'єктів процесу при наявності більш широкого обсягу процесуальних прав. Проаналізувавши всі зазначені ознаки, Ц.М. Каз виділяє три групи суб'єктів доведення по кримінальній справі:

- державні органи, що здійснюють провадження по кримінальній справі;
- підозрюваний, обвинувачуваний, підсудний, захисник, громадський позивач, що беруть участь по справі;
- громадський захисник і обвинувач, що мають право брати участь у справі.

Остання група учасників процесу в кримінально-процесуальному кодексі відсутня, незважаючи на те, що ідея Ц.М. Каз вимагає своєї подальшої теоретичної розробки.

Процес доведення закріплюється особливим процесуальним способом прийняттям і винесенням постанови та складанням протоколу. Невладні суб'єкти кримінального процесу такими правами й обов'язками не володіють і не наділені. При цьому КПК України зберігає найважливіший принцип кримінального процесу, що закріплений у ст. 66; 67 КПК України, волю оцінки доказів. Відповідно до даного принципу суддя, колегіальний суд, прокурор, слідчий, особа, яка проводить дізнання, оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, керуючись законом. Ніякі докази не мають задалегідь встановленої сили. Це означає, що сила того чи іншого доказу залежить не від того, з якого припустимого джерела воно отримано, а від того, наскільки переконливим воно представлено в суді. Не можна забувати про проблему надання доказів у судовому засіданні. Як у ході судового слідства, так і при дослідженні доказів, сторони можуть безпосередньо представити нові докази за заявою чи клопотанням. У даному випадку доказ обходить стадію досудового слідства і своє процесуальне закріплення на даній стадії. Оформляються і прилучаються до матеріалів кримінальної справи докази у судовому провадженні. При цьому порушуються процесуальні права осіб, що беруть участь по справі. Ці порушення можна визначити, виходячи з правила перевірки й оцінки доказів з боку обвинувачення і захисту. При цьому оцінка доказу можлива тільки з боку обвинувачення, а з боку захисту перевірка доказів є правом, а не обов'язком. Представляється обґрунтованим доповнити ст. 48 КПК України положенням про те, що захисник бере участь у доказуванні по кримінальній справі. При закріпленні принципу змагальності в кримінальному процесі було б суперечливим говорити тільки про участь обвинувачення у доказуванні по кримінальній справі. Необхідність активної участі захисника в зборі, перевірці й оцінці доказів по кримінальній справі представляється безперечним.

Кримінальний процес не можна уявити собі без участі в ньому обвинувачуваного, підсудного. В.З. Лукашевич вважає, що слідчий виносячи постанову про залучення особи як обвинувачуваного, констатує наявність кримінально-правового відношення між державними органами, що здійснюють кримінально-процесуальні функції й особою, що скоїла злочин [5, с.12–30]. Дана обставина знаходить своє вираження в кримінально-правовій кваліфікації дії обвинувачуваного. У відповідності зі ст. 43 КПК України обвинувачуваним визнається особа, у відношенні якої у встановленому законному порядку винесена постанова про притягнення як обвинувачуваного. Проблема притягнення особи як обвинувачуваного полягає: – у моменті підписання постанови про притягнення особи як обвинувачуваного слідчим; – у моменті пред'явлення обвинувачення і підписання його обвинувачуваним; – у моменті підписання протоколу допиту обвинувачуваного. Дану проблему варто вирішити не тільки в діючому КПК України (ст. 43 КПК України), але встановити дане формулювання у проекті КПК. Треба визначити, що обвинувачуваним визнається особа, стосовно якої винесена постанова про залучення її як обвинувачуваного, або винесений обвинувальний акт, у якому вказується сукупність вичерпних доказів по кримінальній справі. Дане формулювання повинне ґрунтуватися: по-перше, слідчий, розкриваючи злочин, встановлює всі обставини його здійснення, що він не встановив вірогідно до моменту пред'явлення обвинувачення. По-друге, допит обвинувачуваного є важливим засобом перевірки законності й обґрунтованості притягнення особи до кримінальної відповідальності і захисту обвинувачуваного від пред'явленого обвинувачення.

Слідчий, пред'явивши обвинувачення, одержує можливість перевірити правильність своїх висновків шляхом допиту щодо усіх фактів обвинувачення, сформульованого в постанові.

Обвинувачуваний має право, а не обов'язок давати показання у кримінальній справі. Відмова від дачі показань у кримінальному процесі не є доказом винності обвинувачуваного. Цікавим є той факт, що такий підхід до наслідків реабілітації обвинувачуваним права на мовчання характерний сьогодні для багатьох країн світу. Наприклад, в англійському кримінальному процесі, за законом про кримінальну юстицію і суспільний порядок 1994 року, у певних ситуаціях відмова від дачі показань може трактуватися як обвинувальний доказ. Ст.35 даного закону говорить, що якщо обвинувачуваний у суді без вагомих причин відмовляється давати показання, надавати докази, відповідати на питання судді, то присяжні можуть зробити висновок про винність даної особи. Однак, не раз відзначалося в кримінально-процесуальній літературі, що слідчий зацікавлений в одержанні показань від обвинувачуваного, тому що відмова від дачі показань обвинувачуваним може ускладнити перевірку як обвинувальних, так і виправдувальних доказів у кримінальній справі. Кримінально-процесуальний закон указує, що якщо обвинувачуваний відмовився від дачі показань, то його відмова повинна бути повідомлена прокурору, що приймає рішення про можливість передачу матеріалів кримінальної справи іншому слідчому. Показання обвинувачуваного можуть бути класифіковані за визначеного групою критері-

ів. Перший критерій визначає відмову обвинувачуваного від дачі показань як засіб захисту від обвинувачення. Другий спрямований на визнання окремих сторін чи обвинувачення в цілому. Третій націлений на самостійне викриття обвинувачуваного. В усіх випадках відмови обвинувачуваного від дачі показань характерною рисою є встановлення і підтвердження істинності в справі, підтвердження зібраними в справі доказами обставин, що спричиняють висновок про винність. Розглядаючи дані критерії на практиці, можна прийти до висновку про те, що в окремих випадках обвинувачуваний дає визнавальні показання про обставини вчиненого злочину, не визнаючи своєї провини, викладеної в постанові про притягнення в якості обвинувачуваного. І навпаки, коли обвинувачуваний заперечує свою провину, власне кажучи, дає показання обставин скоєного злочину, заперечуючи кваліфікацію складу злочину. Дача обвинувачуванним неправдивих показань, у тому числі обмова інших осіб, отримали сьогодні поширення. Приміром, у кримінальній справі при розслідуванні обставин вбивства журналіста Г. Гонгадзе слідчі й оперативні підрозділи одержали до десяти «визнавальних показань» від осіб, які знаходяться в місцях позбавлення волі. Ці показання дані добровільно з метою ухилення від відбуття покарання у місцях позбавлення волі, тому що проведення слідчих дій з підозрюваними проходить у «більш спокійній обстановці», чим їхнє перебування в місцях покарання.

У цьому зв'язку заслуговують більш уважного дослідження й аналізу пропозиції, які висловлені на науково-практичних конференціях про необхідність передбачити у кримінальному законі мір відповідальності за обмову з боку обвинувачуваного завідома невинних осіб.

Конституція України у ст. 62 закріпила принцип презумпції невинності. Виходячи з основних критеріїв даного принципу, неправдиві показання чи відмова від дачі показань не можна розглядати як доказ винності обвинувачуваного в інкримінованому йому злочині. Недоведена винність дорівнює доведеній невинності, а обґрунтовані сумніви у винності, які не можна усунути, витлумачуються на користь обвинувачуваного. Навіть коли сам обвинувачуваний визнав себе винним, збір, оцінка доказів на цьому не закінчується.

Особливо варто зупинитися на визнанні провини підсудним у ході судового засідання. У відповідності зі ст. 301-1 УПК України, коли суддя з'ясував обставини здійснення злочину в ході допиту підсудного, при наявності визнавальних показань, після пред'явлення обвинувачення, він має право без проведення судового слідства перейти до судових суперечок сторін. Після чого вийти у кімнату для нарад для винесення вироку. Постанова вироку за даних обставин може містити у собі небезпеку. По-перше, суддя приймає процесуальне рішення без проведення судового розгляду. По-друге, обвинувачення не може бути покладене в основу вироку, тому що воно не підтверджено сукупністю зібраних у кримінальній справі доказів. По-третє, при пред'явленні особі обвинувачення і при складанні обвинувального висновку необхідна опора в доказах про наявність вини обвинувачуваного.

Аналізуючи дані критерії, варто сказати, що закон говорить не про згоду обвинувачуваного з застосуванням скороченого порядку судочинства,

постановою вироку, а саме про згоду обвинувачуваного з пред'явленим йому обвинуваченням, тобто повним визнанням ним своєї провини.

У кримінально-процесуальній літературі давно ведуться суперечки про необхідність побудови у вітчизняному кримінальному процесі правового інституту, що існує у багатьох західних країнах, коли при згоді обвинувачуваного з пред'явленим обвинуваченням провадження у справі ведеться в істотно скороченому порядку судочинства. Ці суперечки загострилися останнім часом, у зв'язку з введенням у дію закону України «Про судострій», коли судді не справляються з потоком кримінальних справ, що надходять від слідчих підрозділів та прокурора, і обвинувачувані повинні бути чекати рішення по судовому розгляду кримінальної справи.

Прихильники введення даного інституту скороченого провадження відзначали, що колишній процесуальний порядок не відповідає вимогам сучасності, є дуже трудомісткий, вимагає великої кількості часу для проведення судового провадження, забезпечити явку осіб, що повинні брати участь у справі, не завжди вдається.

А.Н. Качур, говорячи про диференціацію процесуальної форми, обгрунтовано помітив, що оперативність і швидкість процесуальної діяльності впливає на характер кримінального закону, сприяє або перешкоджає його ефективній реалізації. Ефективний вплив на підсудного залежить від характеру процесуальної форми [6, с.110–120].

У літературі висловлені точки зору на необхідність враховувати загальні світові тенденції. Зарубіжні вчені вважають, що треба зміцнювати чи будувати спрощені процедури судочинства при визнанні обвинувачуваним своєї вини у інкримінованому йому діянні. Причому це характерно не тільки для країн англо-американського права, але і для Росії.

У свою чергу противники інституту скороченого провадження при згоді обвинувачуваного з пред'явленим йому обвинуваченням застерегли, що його прояв може привести до різкого збільшення числа судових помилок.

Автор підтримує одну з перших точок зору з даної проблеми, яку висловила П.С. Елькінд проти розширення диференціації судочинства. Вона зауважила, що кримінальні справи, що спочатку є простими, після їхнього ретельного і всебічного судового розгляду виявляються зовсім не такими [7, с.75].

Гадаємо, що при даній диференціації судочинства суд не прагне глибоко вникнути у суть скоєного злочинного діяння, а задовольняється тільки формальними ознаками провини з боку підсудного і можливістю винести вирок.

При наявності пізнавальних показань обвинувачуваного суддя повинний бути упевнений у своїй правоті і не має права на судову помилку. Як же повинен вчинити суддя, якщо його висновок про те, що обвинувачення, з яким згодний підсудний, не підтверджується зібраними матеріалами кримінальної справи. У даному випадку, на думку автора, судочинство необхідно продовжувати, і тільки після провадження судового слідства приймати рішення про закінчення судового провадження й ухвалення рішення про постанову вироку.

У суперечці щодо диференціації спрощеного судового провадження можна поставити крапку в тому випадку, якщо державний обвинувач і потерпілий заявляють свою згоду з пред'явленим обвинуваченням у відношенні підсудного і клопочуть про постанову вироку без проведення подальшого судового розгляду. Дане положенням варто закріпити ст. 301-1 КПК України.

При винесенні вироку у скороченому судочинстві суддя не вказує докази, на яких засновані висновки у відношенні підсудного, аналіз і оцінки не відображаються. Після проголошення вироку суддя роз'яснює сторонам право і порядок його оскарження. Однак, даний вирок не може бути оскаржений, тому що в ньому відсутні доказово – мотивувальна частина. У зв'язку з чим варто внести доповнення до ст. 341 КПК України, вказавши, що винесений вирок при розгляді матеріалів кримінальної справи в скороченому судочинстві не може бути оскаржений ні в апеляційному, ні в касаційному порядку.

Список літератури: 1. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. М., 1968. 2. Полянский Н.Н. Очерк развития советской науки уголовного процесса. М., 1960. 3. Элькин П.С. Сущность советского уголовного процесса. М., 1963. 4. Каз Ц.М. Субъекты доказывания в советском уголовном процессе. Саратов, 1968. 5. Лукашевич В.З. Установление уголовной ответственности в советском уголовном процессе. Л., 1985. 6. Качур А.Н. Дифференциация форм производства и предания суду в уголовном процессе России. М., 2004. 7. Элькин П.С. Цели и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве. Л., 1976.

Надійшла до редколегії 17.10.04

А.В. Зимовець

РЕАЛІЗАЦІЯ ВЗАЄМНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ І ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

Проблема взаємної відповідальності людини і держави, її правового регулювання та реалізації ще не отримала розвитку у вітчизняній науці.

Відповідальність людини і держави розглядалась вченими переважно в розрізі конституційно-правової відповідальності держави, органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб [1, с.38–46; 2, с.86–91; 3]. Наукові дослідження, присвячені проблемі взаємної відповідальності людини і держави та її реалізації, майже відсутні. Це, безумовно, негативно впливає на становлення України як соціальної, правової, демократичної держави, діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування, правосвідомість громадян, правове регулювання суспільних відносин. Наявність такої прогалини обумовила спробу дослідити та визначити фактори, що впливають на реалізацію взаємної відповідальності людини і держави. І, зокрема, виявити негативні фактори, а також розробити і запропонувати можливі шляхи їх усунення.

Значний вплив, на наш погляд, здійснює довготривале тоталітарне минуле, що в більшості своїй позначилося на правосвідомості і правовій культурі громадян України. За часів СРСР основною була державоцентристська доктрина. Тобто, інтереси держави ставилися понад усе, вона пере-